

### ხუროთმოძღვრების ძეგლთა დაცვა—აღდგენის შესახებ\*

საქართველოს კულტურის ძეგლთა [დაცვის] სამმართველოს უფროსს ამხ. უბაქრაძეს

არ მაქვს საშუალება პირადად დავესწრო საბჭოს იმ სხდომას, რომელიც თქვენი სიტყვიერი ცნობით შედგება 23.VIII-ს და რომელზედაც განიხილება მცხეთის ჯვრის ტაძრის სარესტავრაციო სამუშაოები. ამიტომ გირდგენთ წერილობით ჩემს აზრს აღნიშნულ საკითხზე და გთხოვთ გააცნოთ იგი სხდომას.

ჯვრის ტაძრის რესტავრაციის პროექტი ჩემთვის უცნობია, მაგრამ თქვენი გაფრთხილების შემდეგ 1975.18.VII ადგილზე გავეცანი უკვე ჩატარებულ სამუშაოებს, რამაც ნათელი წარმოდგენა მომცა იმაზე, თუ როგორ ხორციელდება მცხეთის ჯვრის სარესტავრაციო სამუშაოები.

ამ დროისათვის აღმოსავლეთის ფასადის სტერეობატზე დადებულია რამოდენიმე რიგი თლილი ქვის ახალი წყობისა და სამხრეთ კარიბჭესთან ამოყვანილია დაკარგული პილონის ახალი წყობა ახალი კაპიტელით. ჩანს, რომ უკანასკნელი მომზადებულია იმისათვის, რათა კარიბჭე აღსდგეს მთლიანად ან ნაწილობრივ.

კარიბჭის აღდგენა მთლიანად ან ნაწილობრივ არც მხატვრული და არც მეცნიერული თვალსაზრისით არ მიმაჩნია მისაღებად.

აი რატომ:

1. კარიბჭის დაახლოებით 2/3 დაკარგულია (თაღები, ფრონტონი, კაპიტელები, გადახურვა, ორი ბურჯი და კედლის საპირე წყობის ქვები). დაკარგული ნაწილების გამეორება კი მხოლოდ მიმსგავსებით (подделкой) შეიძლება (ამ პრინციპზეა ახალი ბურჯებისა და კაპიტელის წყობა). ყოველგვარი მიმსგავსება კი ხელოვნებაში სიყალბის შთაბეჭდილებას ახდენს. ჯვრის მხატვრულ სახეში კი ასეთი მეთოდით „შეჭრა“, ისიც ფასადის მთავარ კომპოზიციურ აქცენტში, დაუშვებელია, რადგან იგი არის „მცხეთის ჯვარი“ — განუმეორებელი მხატვრული ფენომენი.

2. კარიბჭე მიდგმულია უკვე აგებულ კორპუსზე. ეს ლიტერატურიდანაც ცნობილია (იხ. ჩუბინაშვილის „მცხეთის ჯვრის ტიპის ძეგლები“) და დღესაც აშკარად ჩანს იმ ადგილებში, სადაც ჩამოვარდნილია კარიბჭის გადახურვა. ამ კარიბჭის მომშენებელს უცერემონიოდ დაუფარავს შენობის მნიშვნელოვანი ნაწილი და კარის სამკაულიც (ნაწილობრივ მოთლილია არქივოლტის ზედა, გარე ღილვი). ამდენად იგი არ ეკუთვნის ჯვრის ტაძრის ხუროთმოძღვრის არც ჩანაფიქრს და არც მის ხელს. აქედან გამომდინარე არც ამ თვალსაზრისითაა გამართლებული მისი გამეორება ნაწილობრივ აღდგენითაც კი.

ამგვარად, ჯვრის ტაძრის სამხრეთ ფასადზე მიდგმული კარიბჭის რესტავრაცია არც მხატვრულად და არც მეცნიერულად არაა გამართლებული. მაგრამ იგი უნდა იყოს დაცული აუცილებელივ, როგორც ძველი (შეიძლება მთავარი ტაძრის თანადროული) ფრაგმენტი ძეგლის ისტორიისა. ხოლო არა ხელახალი აშენებით, არამედ კონსერვაციით — ე.ი. იმ სახით, რა სახითაც ჩვენ გვიანდურმა ისტორიამ.

\* ქართული ხელოვნების თვალსაჩინო მკვლევარის ლ.რჩეულიშვილის (1909—1986) არქივიდან უკვე საკმაოდ ბევრი რამაა გამოქვეყნებული. ამჯერად გთავაზობთ მის მოსაზრებებს ქართული ხუროთმოძღვრების ორი უშესანიშნავესი ქმნილების დაცვის თაობაზე — ისინი ჩვენში რესტავრაციის ისტორიისთვისაცაა საყურადღებო, წმინდა მეცნიერულადაც და ახლანდელი პრობლემების თვალსაზრისითაც (რედ.).

ასევე არ მიმჩნია დასაშვებად ისეთი ნაუცბათევი დაფარვა აღმოსავლეთი ფასადის სტერეობატისა. ძეგლი არაა ავარიულ მდგომარეობაში და ამ ღონისძიების ჩატარება შეუძლებელია და ერთპიროვნული გადაწყვეტით მეცნიერული დაცვის თვალსაზრისით ვერაფრითარ შემთხვევაში ვერ გამართლდება. აშკარაა, რომ ტაძარი დაფუძნებული იყო სხვა, ადრეული ნაგებობის ნაშთებზე. ამის ვარაუდს დღეს იძლევა შერჩენილი ფრაგმენტები, მათ შორის აღმოსავლეთ მხარეს აფსიდის კედლის ქვეშ, რომლის კვალიც დღეს ისინჯება ტაძრის შიგნით და რომლის მიმართულება არ ემთხვევა აფსიდალურ წრეს, მაგრამ პარალელურად მისდევს სტერეობატის მიმართულებას. ეს გარემოება მრავალ მოსაზრებას ბადებს, რომელთა შორის არაა გამორიცხული ისიც, რომ სტერეობატის მაგიერ აქ პოდიუმი იყო ადრე მოწყობილი. ეს კი, როგორც მოგეხსენებათ, პრინციპულად განსხვავებულ ვითარებას გვჩვენებს, ვიდრე ეს დღეს მივიღეთ სარესტავრაციო სახელოსნოების მიერ ჩატარებული სამუშაოების შედეგად.

მცხეთის ჯვრის ტაძარს სჭირდება მოვლა და პატრონობა, არა მარტო იმიტომ, რომ მას ქართველი საზოგადოება სთვლის თავისი წარსული კულტურის დიდებად, არამედ იმიტომაც, რომ მისი მდგომარეობა ამას თხოულობს. იფიქრება ქვა, ზიანდება უნიკალური რელიეფები, მისი დაცვა გადაუდებელი საქმეა. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მისი დაცვა-მოვლის პროექტი ცალმხრივი ჩანახვედრებით უნდა ხორციელდებოდეს. არსებობს სხვა და სხვა საშუალებები. ამიტომ საჭიროა ფართო კონსულტაციები ტექნიკის სხვა და სხვა დარგის სპეციალისტებთან, მათი ყოველმხრივი გაანალიზება და საზოგადოებრივი კონტროლი.

რათა საბჭომ და მისმა ხელმძღვანელობამ შეინარსუნოს ავტორიტეტი, საჭიროა მკაცრად და ურყევად დაცულ იყოს ის სტადიები, რომელიც საჭიროა ძეგლის მეცნიერული დაცვისათვის, ე.ი. მისი მეცნიერული შესწავლის და დოკუმენტაციის წარმოდგენით, სარესტავრაციო პროექტის შედგენითა და სათანადო რეკონსტრუქციის საფუძველზე მისი საბჭოს სხდომაზე გატანით მსჯელობისათვის. ხოლო ისეთი მნიშვნელოვანი ობიექტებისათვის, როგორიც არის ქართული არქიტექტურის წამყვანი ძეგლები, საჭიროა მათზე საზოგადოებრივი აზრის შემუშავებაც.

21.VII. 75წ.

[დასკვნა ვანნაძიანის ყველაწმინდის აღდგენითი სამუშაოების შესახებ]

1985 წლის 12.VI. კომისიამ მაღაქია დვალის, რუსუდან გვერდწითელისა და ლევან რჩეულიშვილის შემადგენლობით, რომელიც გამოყოფილი იყო (ძეგლთა დაცვის მთავარი) სამმართველოს მიერ, დაეთვალიერეთ ვანნაძიანის „ყველაწმინდის“ გუმბათური არქიტექტურული ძეგლი მისი სარესტავრაციო სამუშაოების ჩატარების მიზნით. კომისიას მოსმენილი და განხილული ჰქონდა არქ. ნალხაზიშვილის მიერ წარმოდგენილი მოსაზრებები სარესტავრაციო სამუშაოებზე და აგრეთვე არქ. თამაზ დვალის მიერ შემუშავებული კონცეფციები იმავე სარესტავრაციო სამუშაოებზე.

უპირველეს ყოვლისა [.] კომისია აღნიშნავს, რომ ძეგლის სარესტავრაციო სამუშაოები უკვე ნაწილობრივ ჩატარებულია [.] გუმბათის ყელის გამაგრება, მისი კონქის გადახურვა, აგრეთვე დასავლეთის ნარტექსის გარე კედლის გასწორება

და საძირკვლის ხსნარის გამაგრება და კედლის ბზარების ქვის წყობით შევსება. ამ გასწორების დროს სამხრეთ [-] დასავლეთისა და ჩრდილო [-] დასავლეთის ცოკოლის დონეები დარღვეულია 29 სანტიმეტრის სხვაობით. აგრეთვე თვით კედლის სიბრტყის დახრაც სამხრეთის კედელთან ერთ სიბრტყეში ვერ ხვდება და ნაპრაღის შევსებისას ეს მკაფიოდ გამოიხატება. ეს გარემოება ფრიად ართულებს მთლიანად შენობის დასავლეთი ფასადისა და ნარტექსის გადახურვის პირველადი ფორმების აღდგენის საკითხს. ამიტომ შემოვდივართ წინადადებით ძეგლის დასავლეთის ნაწილი დაკონსერვდეს და გაუკეთდეს მსუბუქი დამცველი გადახურვა, ხოლო II სართულის ფასადის გამოჩენილი პირველადი ფორმის დაგეგმარება დარჩეს ზონდაჟის სახით.

## 2. პასტოფორიუმის საკითხი.

პასტოფორიუმის ადგილზე შემოწმების შედეგად მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ადგილზე დღეს არ მოიძებნება არავითარი დამაჯერებელი მონაცემი მათი დამაგვირგვინებელი გუმბათის აღსადგენად. ამიტომ მიგვაჩნია პასტოფორიუმების არსებული გადახურვა შევინარჩუნოთ არსებული სახით.

რაც შეეხება ამოშენებული აბსიდების გახსნას [.] სასურველი იქნება [.] თუ ძეგლის სიმტკიცეს არ დაარღვევს, რისთვისაც საჭიროდ მიგვაჩნია მათი კონსტრუქციული შესწავლა, მით უმეტეს, რომ ამ ნაწილებში შეინიშნება საგრძნობი ბზარები.

3. პატრონიკენის ჩრდილო ნაწილის სარკმლის შესახებ. პროექტით გათვალისწინებულია 20 cm სიგანის [სარკმლის] მოწყობა. ადგილზე შემოწმებით სარკმლის კვალი დღევანდელ ნაბზარში არ ჩანს. საჭიროა ამისათვის კედლის ამ ნაწილში არსებულ [ი] ბზარის დეტალური შესწავლა-აზომვა, რათა დადგინდეს სარკმლის მოწყობის შესაძლებლობა.

4. ტაძრის ჩრდილოეთის და S კედლების გამაგრების შემდეგ აღსდგეს გარშემოსავლელი [ს] N და S მხარის ჯვრული კამარები. გარდა დასავლეთ ნაწილისა, სადაც კედლების დონის სხვაობა ამის საშუალებას არ იძლევა.

ძეგლის დღევანდელი მდგომარეობა და დაცულობა საჭიროებს სასწრაფო ჩარევას, რისთვისაც მიგვაჩნია:

1. ძეგლის ძირითადი კორპუსი და პასტოფორიუმები გადაიხუროს
2. გამაგრდეს N და S გარშემოსავლულების გარე კედლები
3. შეძლების და გვარად გაიხსნას შიდა სარკმლის ამოშენებული ღიობები

From the Archive

Levan Rcheulishvili

Preservation of Architectural Monuments

Published is evaluation of conservation works undertaken on the church of Holy Cross in Mtskheta and Vachnadziani Kvelatsminda church by Prof. L. Rcheulishvili (1909-1986), prominent Georgian art historian and conservation expert.